

Matične knjige s preloma 19. in 20. stoletja kot zrcalo jezikovne politike med Muro in Savo

ALJA LIPAVIC OŠTIR, GREGOR ŠKAFAR

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, alja.lipavic@um.si;
Nadškofjski arhiv Maribor, Slomškov trg 20,
SI 2000 Maribor, gregor.skafar@nadskofija-mb.si*

DOI: <https://doi.org/10.18690/scn.17.2.219-243.2024>

————— 1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article —————

Analiza uveljavljanja slovenščine v matičnih knjigah v Lavantinski škofiji med letoma 1870 in 1919 kaže, da je bila nemščina zamenjana v 92,4 % župnij kot odločitev istega župnika ali ob njegovi menjavi. V 7,5 % župnij je nemščina ohranjena do leta 1918/1919 (nekatera mesta, jezikovni kontinuum ob meji). Posamezne dekanije so glede menjave jezika deloma izvajale jezikovno politiko, pri čemer dihotomija mesto vs. podeželje ni bila odločilna. Odločilno vlogo je imel posamezni župnik in njegova nacionalna angažiranost, ki ji je lahko nasprotovala lastna visoko razvita večjezičnost in jezikovno preklapljanje v vsakdanjiku. Ob tem nam raziskava omogoča tudi identificiranje vzporednic z uveljavljanjem slovenščine v šolstvu.

The analysis of the introduction of Slovene into the registers of the Lavantine diocese between 1870 and 1919 shows that German was replaced by Slovene in 92.4% of parishes as a decision of the same parish priest or that of his replacement. In 7.5% of parishes, German was preserved until 1918/1919 (in the form of a linguistic continuum in towns and parishes along the border or close to the border). Individual deaneries partly implemented a language policy regarding language change, however, the dichotomy of town vs. countryside did not decide a decisive role. The decisive role was played by the individual parish priest and his national commitment, possibly countered only by his own highly developed multilingualism and language switching in everyday life. In this context, the present research allows also for identifying parallels with the introduction of Slovene into education.

Ključne besede: matične knjige, jezikovna politika, Lavantinska škofija, nemščina, slovenščina, večjezičnost

Key words: civil registers, language policy, Lavantine diocese, German, Slovene, multilingualism

Uvod¹

Matične knjige iz prejšnjih stoletij vzbujajo pozornost kot bogat vir podatkov za izdelovanje različnih rodovnikov, sploh z ozirom na njihovo večjo dostopnost zaradi digitalizacije.² Omogočajo tudi različne raziskovalne perspektive, predvsem zaradi izkazane visoke stopnje avtentičnosti in množice različnih podatkov. Ponujajo pisno jezikovno gradivo in so zanimive tudi za nekatera področja jezikoslovja, zlasti za tiste geografske in kulturne prostore, ki jih je v preteklosti zaznamovalo sobivanje več jezikov in kultur. V večjezičnih prostorih so bile namreč izziv za tiste, ki so jih vodili, saj je bilo vpisovanje odvisno od jezikovne politike, kulturnih in pisnih tradicij idr. Matične knjige iz južnih regij nekdanjih dednih dežel Štajerske in Koroške, ki so se vodile za slovensko in nemško govoreče prebivalstvo, kažejo, kako je bilo potrebno izbirati jezik(e), jezikovno zvrst, terminologijo in pravopisna pravila. Matične knjige iz teh regij so do leta 1919 pomemben vir za raziskovanja Štajerske in Koroške, saj odkrivajo takratno jezikovno politiko, kulturno in pisno tradicijo ter tudi osebne jezikovne odločitve posameznih župnikov in drugih soudeleženih pri vpisih (zdravniki, padarji, ranocelniki, učitelji, kaplani itd.).

V razpravi preučujeva menjavo jezika vpisov v matičnih knjigah na omejenih območjih oz. regijah, analizirava posamezne dele vpisov v matičnih knjigah in iščeva povezavo med jezikovno politiko in vodenjem matičnih knjig.

Raziskovanje matičnih knjig v prostoru slovensko govorečega prebivalstva

Skozi stoletja je cerkev za lastne potrebe beležila rojstva, poroke, smrti in druge podatke (Ruhri 1997: 118). To se je spremenilo v 18. stoletju, ko je uprava monarhije zaradi upravnih, gospodarskih in vojaških razlogov uvedla zakonsko zahtevo po beleženju podatkov o prebivalstvu. Rešitev so bile knjige posameznih verskih skupnosti in naloga, da se začnejo voditi po nalogu države. S tem so matične knjige dobile status javno dostopnih virov, kar je bilo prvič zakonsko zapisano leta 1770 v času Marije Terezije, še bolj natančno pa leta 1784 s patentom Jožefa II. (Jožefinska zbirka zakonov), ki je zahteval, da jih katoliška Cerkev vodi v skladu z dogovorjenimi pravili. Do tega patenta so se matične knjige vodile v latinščini, od patenta naprej pa se je vpisovalo v nemščini (Ruhri 1997: 118).

---

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru št. P6-0372 (B) *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti*, ki jo financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Gl. <https://www.icar-us.eu/cooperation/online-portals/matricula/>.

Tako se v Lavantinski škofiji po prvotnih vpisih v latinščini od patenta Jožefa II. pojavijo vpisi v nemščini, po letu 1871 pa se pojavijo tudi prvi vpisi v slovenščini. Po letu 1784 so se za vpisovanje začeli uporabljati tiskani obrazci, tako da je izpolnjevanje podatkov v posameznih rubrikah nadomestilo nekdanjo večstavčno opisno skladenjsko izražanje.

Do danes še nimamo obsežnejših jezikoslovnih raziskav matičnih knjig v prostoru, kjer je živelo slovensko govoreče prebivalstvo. Raba jezikov je sicer omenjena v nekaterih raziskavah, vendar običajno služi drugemu cilju. Ema Umek (1972) je podala prvi pregled gradiva za slovenski prostor in dokazala, da so bile matične knjige vodene v latinščini do izdaje patenta 20. februarja 1784, od patenta naprej pa so vanje vpisovali v nemščini. V drugi polovici 19. stoletja je nemščino zamenjala slovenščina – ponekod je prišlo do spremembe prej, ponekod pozneje. Nekoliko natančneje je zamenjavo nemščine s pogovorno slovenščino razložila Irena Rožman (2011: 749), in sicer glede verodostojnosti vpisov v matične knjige. Zanimivi podatki o rabi jezikov so zbrani v diplomski nalogi o matičnih knjigah iz Krškega (Pacek 2015), v kateri avtorica skicira počasen prehod iz nemščine v slovenščino. Med vpisi v nemščini in gotici se začnejo pojavljati osrednja imena v gajici, nato pa so župniki začeli vpisovati v gajici tudi botre, starše, babice; temu so sledili tudi zapisi geografskih imen v gajici. Pacek (2025: 16) ugotavlja, da je župnik Ludvik Škufca leta 1900 nemščino v celoti zamenjal za slovenščino.

Soobstajanje nemščine in slovenščine na Slovenskem Štajerskem in Koroškem

Soobstajanje nemščine in slovenščine na Spodnjem Štajerskem (nem. *Untersteiermark*) oz. Slovenski Štajerski so v 19. stoletju močno zaznamovala nacionalna gibanja, obenem pa so bili pogledi na to vprašanje odvisni od vsakokratne jezikovne politike in njenih ambicij. Sodobne raziskave želijo jezikovne razmere v preteklosti prikazati objektivno in brez želje, da bi položaj posameznih jezikov namenoma razlagali kot nasprotje *mi – oni*.

Slovensko jezikoslovje je določilo asimetrično razmerje med slovenščino in nemščino v dednih deželah Štajerska, Koroška, Kranjska in Trst/Gorica (Toporišič 1981: 69–79). Nemščina je bila uradni jezik, posledično tudi jezik izobraževanja in uprave, slovenščina pa je bila jezik vsakodnevnega sporazumevanja, vendar pa je tudi na to področje vdirala nemščina, kar je bilo odvisno od posameznih krajev, predvsem pa od posameznih družin in sporazumevalnih okoliščin (Cvirn 2002: 111–125). Tak poenostavljen opis odnosov med jezikoma poskuša pokazati, da je nemščina negativno vplivala na razvoj slovenščine, kar pa ne drži popolnoma. Asimetrični odnos je dopuščal dovolj prostora za razvoj slovenske pisne tradicije, ki se je začela v 10. stoletju z religioznimi besedili in se je neprekinjeno ohranjala od protestantizma naprej. Zgodovina slovenske pisne tradicije kaže, da so (sicer v omejenem obsegu) obstajale različne besedilne vrste

od leposlovja in strokovne literature do publicističnih besedil (večinoma so se uveljavile v 19. stoletju, umetnostni jezik pa se je pred tem razvijal predvsem v okviru pridižne literature; prim. Orožen 2010, Jesenšek 2018). Nacionalni princip je leta 1848 omogočil vstop slovenščine v šolski sistem, čeprav tega ni bilo mogoče takoj uresničiti – nekaj zadržkov glede jezika so imeli starši (Gabrič 2009: 21), vendar pa na pouk in obvezno šolanje niso mogli vplivati. Glavna težava so namreč bili učbeniki, ki so bili jezikovno raznoliki – kranjska in prekmurska knjižna različica slovenskega jezika, med Dravo in Muro tudi Dajnkov pokrajinski knjižni jezik; do poenotenja osrednje- in vzhodnoslovenske knjižne norme ter oblikovanja enotnega slovenskega knjižnega jezika pa je prišlo postopoma šele po pomladi narodov (prim. Orožen 1996, Jesenšek 2013). Nacionalni princip je sprožil vrsto aktivnosti, kar je spremljal neenakomerni regionalni porast idej nacionalnih gibanj s težiščem na Kranjskem. Pomembni rezultati nacionalnega principa so se v šolstvu uveljavljali postopoma in so prišli do polne veljave šele konec 19. stoletja. Slovenščina kot učni jezik se je najprej uveljavila na nižji stopnji šolanja, ker pa je bila odločitev o jeziku v pristojnosti dežel, je pouk v nemščini ostajal v deželah z nemško večino (Štajerska, Koroška). Višje stopnje, predvsem gimnazijo, je zaznamovalo pomanjkanje učbenikov za pouk slovenščine. Janežičeva slovnica (1854, 1863, dopolnitve in ponatisi) ter Bleiweisova in Miklošičeva berila so to težavo odpravili in utrdili enotni slovenski knjižni jezik in pisavo. Podobno je bilo na realkah in nižjih strokovnih šolah. Z uveljavljanjem slovenščine v šolskem sistemu (od osnovne šole do mature in nekaterih oblik visokošolskega izobraževanja) je bilo potrebno oblikovati tudi slovenski strokovni in znanstveni jezik.

Zavzemanje za uveljavljanje slovenščine kot učnega jezika je bilo od 70-ih letih 19. stoletja povezano z zelo poslabšanim odnosom med slovensko in nemško govorečim prebivalstvom v času Taaffejeve vlade (Cvirn 2002: 118). Štajerski Slovenci so od vlade zahtevali predvsem uresničitev v ustavi zagotovljene jezikovne enakopravnosti v šolah, uradih in v javnem življenju, nemški Štajerci pa so te zahteve razumeli kot napad na stoletja dolg obstoj nemškega jezika v deželi in kot slovenizacijo Spodnje Štajerske. Zaradi tega in da se ne bi ponovil scenarij s Češke in Kranjske, je nemško govoreča politika postajala vedno bolj nacionalno obarvana, kar se je dogajalo tudi na strani slovensko govorečih politikov. Čeprav se je nekaterim slovenskim politikom zdelo, da se slovenske zahteve uveljavljajo prepočasi in so se želeli povezati s Hrvati, napredka na področju rabe slovenskega jezika ni bilo mogoče zaustaviti. Jezik se je uveljavljal v pravnem življenju, v uradih, šolah in javnem življenju, pospremljen z uspehi na gospodarskem področju (razvoj posojilnic) in v politiki (enotna slovenska stranka od leta 1882 s sedežem v Mariboru). Obstajale so razlike med regijami – nemščina je ohranjala prevladujoč položaj v Mariboru in Dravski dolini, medtem ko se je v Celju razvil boj za celjsko gimnazijo, slovenstvo je prevladalo v Posavju (Cvirn 2002: 121). Različen položaj nemškega in slovenskega jezika je močno vplival na vodenje matičnih knjig. Jezikovna politika konec 19. stoletja ni zmoгла načrtovati in uresničiti soobstajanje obeh

jezikov in uveljaviti dvojezičnost; to je bil čas izključevanja *entweder – oder oz. ali – ali* in ne čas sodelovanja, kar pa je bilo takrat značilno tudi za jezikovno podobo celotne Evrope.

Korpus matičnih knjig na območju Lavantinske škofije (1870–1919)

Pri jezikovni analizi vpisov v matičnih knjigah sva se omejila na izbor jezika.³ Osredinjava se na naslednja vprašanja: V katerih jeziki so župniki vpisovali v matične knjige Lavantinske škofije med letoma 1870 in 1919? Kdaj in kje pri vpisih prihaja do zamenjave nemščine s slovenščino? Katere usmeritve so opazne? Ali pri menjavi jezika obstajajo razlike glede na posamezne dekanije? Ali pri zamenjavi jezika prihaja do postopnosti in razločevanja glede na posamezne vrste matičnih knjig? Ali obstaja povezava med menjavo jezika in urbanizacijsko stopnjo ter posameznimi zapisovalci?

Korpus vpisov predstavljajo vse matične knjige Lavantinske škofije med letoma 1870 in 1919. Gre za krstne knjige (nem. *Geburts- und Taufbücher*), poročne knjige (nem. *Trauungsbücher*) in mrliške knjige (nem. *Sterbebücher/ Sterb-Register*), ki so jih vodile posamezne župnije. Matične knjige v Habsburški monarhiji kažejo, da je šlo pri vpisovanju za zelo odgovorno nalogo, hkrati pa so bile knjige vodene neprekinjeno. Pri vpisih je le občasno prihajalo do naključnih in sistematičnih napak (Kalc 2006, Rožman 2011). Naključne napake so nastajale zaradi župnikove bolezn, starosti, pozabljenosti ali nepoznavanja dekretov (posledica so bili napačno ali nedosledno zapisani posamezni podatki). Sistematične pomanjkljivosti so bile povezane z vpisi otrok, ki jih celo v 19. stoletju niso dosledno vpisovali. Kalc (2006, po Rožman 2011: 746) ugotavlja, da je kvaliteta vodenja matičnih knjig od župnije do župnije lahko različna, kar je posledica lokalnih uradniških praks, ki so bile rezultat osebnih stališč in lokalnega načina življenja.

Na spletni strani www.matricula.online je digitalizirana večina matičnih knjig današnje Mariborske nadškofije, vendar je časovni razpon za posamezne župnije različen in odvisen od ohranjenih knjig (in dvojnic) ter današnje zakonodaje (knjige iz 20. stoletja).

V analizi sva zajela obdobje od leta 1870, saj je analiza pokazala najstarejše vpise v slovenščini v letu 1871. Pregledala sva dosegljive matične knjige do leta 1919. Če se je menjava jezika (nemščina → slovenščina) zgodila konec 19. stoletja, sva pregledala tudi mlajše vpise, saj je možno, da je prišlo do ponovne menjave jezika in je bila v rabi spet nemščina. Prav tako sva pregledala vse tri vrste matičnih knjig.

---

³ Gradivo sicer ponuja veliko različnih možnosti, npr. pragmatične in sociolingvistične analize.

Pri izboru župnij, ki jih danes za Mariborsko nadškofijo najdemo na spletni strani digitaliziranih matičnih knjig, sva izhajala iz nabora župnij Lavantinske škofije v letu 1896, kot listo sva uporabila seznam iz šematizma (PdBL 1896: 41–96⁴). Lavantinska škofija je bila takrat razdeljena na 24 dekanij, ki so bile po obsegu različne – najmanjša (Zavrč) je imela 5 župnij, največje (Slovenj Gradec, Kozje idr.) pa po 12 župnij.

Lavantinska škofija je v 20. stoletju doživela nekaj sprememb, tako da korpus digitaliziranih matičnih knjig odraža današnje stanje Mariborske nadškofije in je zato v naboru župnij primerjalno s šematizmom iz leta 1896 nekaj neskladnosti. Spremembe v 20. stoletju so vezane predvsem na Koroško in Dravsko dolino oz. Kozjak.⁵ Analizirani korpus tako obsega stanje iz leta 1896 v vseh 24 dekanijah s skupno 216 župnijami.⁶

Matične knjige so bile konec 19. stoletja tiskane publikacije oz. formularji velikega formata. Kronološko so formularji najprej obstajali samo v nemščini, v zadnjih desetletjih 19. stoletja pa se pojavljajo dvojezični nemško-slovenski formularji. Rabe eno- ali dvojezičnega formularja ne moremo neposredno povezati z rabo jezika vpisa, saj so župniki menjavali jezik sredi knjige, ali pa so jo do konca izpolnjevali v nemščini in jezik zamenjali v naslednji knjigi. To je tudi najpogostejši vzrok za neenotnost menjave med vrstami knjig iste župnije.

Menjave jezikov po letih

Analiza je pokazala naslednja številčna razmerja glede na župnije: (1) število vseh župnij je 216 (100 %), od tega ni knjig za štiri župnije;⁷ (2) menjava jezika (nemščina → slovenščina) je do leta 1919 prisotna v 196 župnijah (92,4 %), v 16 župnijah (7,5 %) pa do menjave ni prišlo. Jezik vpisov se je torej v veliki večini župnij spremenil iz nemščine v slovenščino. Na prvi pogled je ta statistika nazorna in preprosta, ko pa ji dodamo še časovno linearno in lokalno komponento, se pokaže bolj celovita slika.

---

⁴ Gl. šematizem Lavantinske škofije (1896) na <http://www.dlib.si>.

⁵ Pri analizi zato nisva upoštevala naslednjih župnij s Koroške in iz Dravske doline: Sv. Duh na Ostrem vrhu, Kapla, Ojstrica, Črneče, Libeliče, Strojna, Sv. Danijel nad Prevaljami, Prevalje, Ravne na Koroškem, Mežica, Kotlje, Št. Janž pri Dravogradu, Dravograd, Črna na Koroškem, Javorje, Koprivna; prav tako tudi ne knjig iz župnije Apače. Upoštevala pa sva knjige iz župnije Sopota (nem. *Sobot*) na Kozjaku, ki danes sodi v območje škofije Graz-Seckau, leta 1896 pa je bila del Lavantinske škofije.

⁶ Zaradi lažjega spremljanja navajava za vsako dekanijo in župnijo današnje slovensko geografsko ime in ne imen župnij, saj je bilo v 50-ih letih 20. stoletja preimenovanih veliko krajev zlasti na področju Slovenskih goric.

⁷ Ljubno, Radmirje, Loka pri Zidanem Mostu, Marija Širje (Zidani Most).

Menjave jezika od 1871 do 1889⁸

1871 (1) – Cirkulane (do decembra 1873, nato spet v nemščini, ponovna menjava v letu 1881)

1880 (1) – Podčetrtek

1883 (2) – Grobelno, Zgornji Leskovec

1884 (6) – Kebelj, Čadram (Oplotnica), Gorenje pri Zrečah, Loče, Prihova, Jakobski dol

1885 (1) – Stranice

1887 (2) – Olimje, Andraž nad Polzelo

1888 (6) – Gaj nad Mariborom, Remšnik, Selnica ob Dravi, Juršinci, Koprivnica, Tinje

1889 (7) – Negova, Polenšak, Gorišnica, Šmartno ob Paki, Nova cerkev, Dobova, Kostrivnica

Najstarejšo menjavo nemščine s slovenščino v Lavantinski škofiji sva odkrila leta 1871 v kraju Cirkulane oz. župniji Sv. Barbare v Halozah, naslednjo šele devet let kasneje, tj. 1880 v Podčetrtku; sledita še dva osamljena primera leta 1883, to sta Grobelno in Zgornji Leskovec. Leta 1884 sledijo župnije s področja Južnega Pohorja (Kebelj, Čadram, Gornje pri Zrečah, Prihova in nekoliko od njih oddaljene Loče) ter osamljeni primer iz Slovenskih goric, tj. župnija Sv. Jakoba v današnjem Jakobskem dolu. Leta 1885 sledi še ena župnija s področja Južnega Pohorja (Stranice), nato pa primera s Kozjanskega (Olimje) in Savinjskega (Andraž nad Polzelo). Leta 1888 pride do menjave jezika v treh župnijah iz Dravske doline (Remšnik, Gaj nad Mariborom ter Selnica ob Dravi); istega leta začneta uporabljati slovenščino tudi župnika v Juršincih v Prekiji in Koprivnici s Kozjanskega ter župnik na Tinju na južnem delu Pohorja. Desetletje se zaključi z menjavami jezika v Negovi v Slovenskih goricah, v župnijah Polenšak in Gorišnica ter v nekaterih, ki ne ležijo v sosedstvu ali bližini: Šmartno ob Paki in Nova cerkev s Celjskega, Dobova v Savski dolini in Kostrivnica v Halozah.

Menjave jezika od 1890 do 1899

1890 (4) – Gornja Radgona, Makole, Zreče, Planina pri Sevnici (Sv. Vid)

1891 (5) – Puščava (pri Lovrencu na Pohorju), Trnovska vas, Trbovlje, Brestanica, Podsreda

1892 (6) – Skomarje, Gornji grad, Teharje, Bistrica ob Sotli, Ruše, Šmartno v Rožni Dolini

1893 (11) – Ptujška gora, Škale, Vitanje, Vojnik, Pišece, Ponikva, Poljčane, Žalec, Sveti Štefan, Galicija, Nazarje

1894 (11) – Benedikt, Kapelski vrh, Sveti Tomaž, Svetinje, Šoštanj, Vransko, Kapele, Sladka gora, Vitomarci, Vinska gora, Videm pri Ptuj

1895 (13) – Trbonje, Brezno, Podlehnik, Studenice, Solčava, Velenje, Kozje, Polje ob Sotli, Kristan vrh, Stoperce, Sv. Jurij v Slov. goricah, Črešnjice, Spodnja Polskava

---

⁸ Menjavo jezika iz nemščine v slovenščino v nadaljevanju prikazujeva po letnicah in navajava današnje slovensko ime kraja. Upoštevano je leto prve zamenjave jezika, in to ne glede na vrsto matične knjige.

1896 (11) – Ptuj (Sv. Peter in Pavel), Ljutomer, Majšperk, Zavodnje, Strmec nad Dobrno, Frankolovo, Dramlje, Prebold, Sevnica, Celje, Razbor

1897 (14) – Cirkovce, Pameče, Podgorje (pri Slovenj Gradcu), Šmartno pri Slovenj Gradcu, Šmartno ob Dreti, Završe (Sv. Vid nad Valdekom), Dolič (pri Slovenj Gradcu), Gotovlje, Tabor, Zagorje (Lesično), Prevorje, Slivnica pri Celju, Sveti Jernej, Zgornja Kungota

1898 (16) – Mozirje, Šentjur pri Celju, Vurberk, Sveta Ema, Sveti Florjan, Sedraž, Dobje, Rogaška Slatina, Ožbalt, Limbuš, Luče, Zdole, Jarenina, Pilštanj, Lovrenc na Dravskem polju, Dol pri Hrastniku

1899 (8) – Destrnik, Zavrč, Šmiklavž, Dobrna, Buče, Zibika, Laporje, Kog

V tem desetletju je prišlo do največ menjav jezika, tj. 99. Opazne so nekatere geografske povezave, npr. župnije s Koroške leta 1897, vendar je do menjav v tem desetletju prihajalo povsod po škofiji.

Menjave jezika od 1900 do 1911

1900 (16) – Pernica, Korena, Dvorjane, Križevci, Slivnica pri Mariboru, Braslovče, Špitalič, Zgornja Ložnica, Šempeter v Savinjski dolini, Šentrupert nad Laškim, Videm-Krško, Bizeljsko, Pernice, Rečica, Slovenska Bistrica, Črešnjevec

1901 (5) – Markovci, Cerkvenjak, Miklavž pri Ormožu, Razbor, Artiče

1902 (9) – Ribnica na Pohorju, Malečnik, Podgorci, Šmihel nad Mozirjem, Slovenske Konjice, Griže, Polzela, Žusem, Zabukovje

1903 (4) – Mala Nedelja, Fram, Hoče, Žiče

1904 (3) – Hajdina, Otiški vrh (Sv. Peter na Kronski gori), Laško

1905 (7) – Kalobje, Lenart v Slov. goricah, Velika Nedelja, Stari Trg pri Slovenj Gradcu, Št. Ilj pod Turjakom (Mislinja), Brežice, Sveti Primož na Pohorju

1906 (7) – Jurski vrh, Nova štifta, Sv. Jurij ob Ščavnici, Svečina, Starše, Gomilsko, Sv. Rok ob Sotli

1907 (1) – Arnače

1908 (3) – Šentilj, Šmartno na Pohorju, Sromlje

1909 (6) – Kamnica, Marija Reka, Spodnja Kungota, Šmarje pri Jelšah, Bele Vode, Sveti Anton na Pohorju

1910 (3) – Lovrenc na Pohorju, Vrh nad Laškim (Sv. Lenart nad Laškim), Šmarjeta (pri Rimskih Toplicah)

1912 (1) – Sele (pri Slovenj Gradcu)

1913 (3) – Sv. Jernej nad Muto, Ponikva pri Žalcu, Zgornja Polskava

1914 (2) – Žetale, Vuzenica

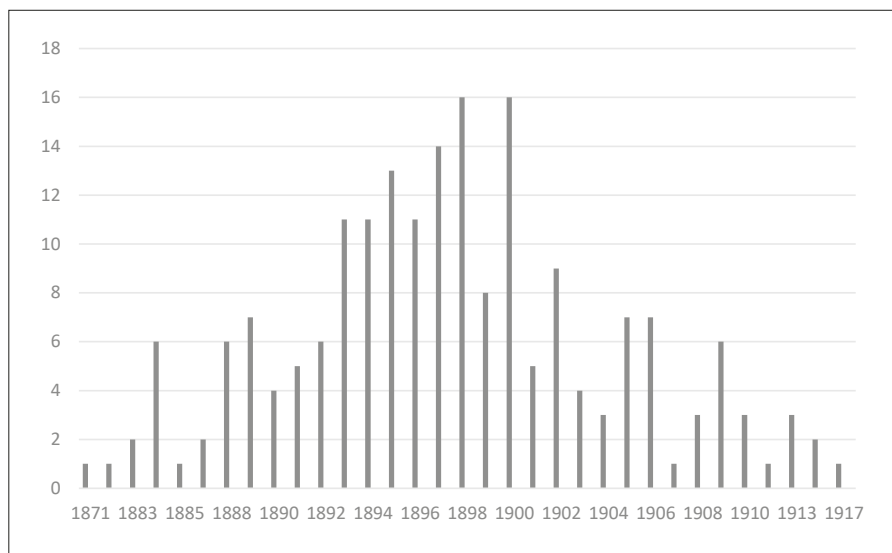
1917 (1) – Jurklošter

Menjavanje nemščine s slovenščino je opazno tudi na začetku 20. stoletja, in sicer povsod po škofiji. Skupno število menjav je bilo v 71 župnijah.

V matičnih knjigah, kjer je možno najti vpise do leta 1919, so opazne različne možnosti. V nekaterih župnijah so jezik menjali deloma leta 1918, konec leta 1918 ali januarja 1919. V Mariboru je menjava potekala različno glede na župnijo – v župniji Sv. Marije je prišlo do menjave jezika deloma leta 1918 (posamezni

vpisi v slovenščini). Dokončno je bila nemščina zamenjana s slovenščino junija 1919. V župniji Sv. Magdalene je bil jezik dosledno zamenjan januarja 1919, v župniji Sv. Janeza pa je slovenščina zamenjala nemščino junija 1919.

Graf 1: Menjava jezika po letih in številu župnij

Graf 1 kaže porast menjave jezika v 90-ih letih 19. stoletja, in sicer od 1893 do 1900. Taka usmeritev upade po letu 1901 (z izjemo 1902, 1905 in 1906). Če so se odločili menjati jezik vpisov v matičnih knjigah, so to storili do leta 1900, kasneje se je to dogajalo samo še v posameznih primerih. Razlogi za upad teženj po zamenjavi nemščine s slovenščino so večplastni – zabeleženih je celo 16 župnij (ali 7,5 % od vseh v škofiji), v katerih jezik vpisov ni bil zamenjan.

Menjave jezika po dekanijah

Podatke o zamenjavi jezika sva razvrstila po posameznih 24 dekanijah Lavan-tinske škofije v letu 1896.⁹

Dekanija Maribor levi breg (10) – Selnica ob Dravi 1888, Gaj nad Mariborom 1888, Spodnja Kungota 1897, Pernica 1900, Dvorjane 1900, Korena 1900, Malečnik 1902, Kamnica 1909, Maribor Sv. Janez Krstnik*, Maribor Sv. Marija*

⁹ Navajava leto prve menjave jezika ne glede na vrsto matične knjige. Ob vsaki župniji navajava letnico menjave jezika oz. vstaviva levostično zvezdico (*), če do menjave ni prišlo. Župnije navajava časovno linearno glede na menjavo, za imenom dekanije je dodano takratno število župnij.

Dekanija Celje (8) – Teharje 1892, Žalec 1893, Galicija 1893, Celje 1896, Gotovlje 1897, Šempeter v Savinjski dolini 1900, Griže 1902, Polzela 1902

Dekanija Kozje (12) – Podčetrtek 1880, Olimje 1887, Planina pri Sevnici (Sv. Vid) 1890, Podsreda 1891, Bistrica ob Sotli 1892, Kozje 1895, Polje ob Sotli 1895, Prevorje 1897, Zagorje (Lesično) 1897, Dobje 1898, Pilštajn 1898, Buče 1899

Dekanija Dravsko polje (7) – Ptujška gora 1893, Cirkovce 1897, Lovrenc na Dravskem polju 1898, Slivnica pri Mariboru 1900, Hoče 1903, Fram 1903, Starše 1906

Dekanija Braslovče (8) – Andraž nad Polzelo 1887, Šmartno ob Paki 1889, Vransko 1894, Prebold 1896, Tabor 1897, Braslovče 1900, Gomilsko 1906, Marija Reka 1909

Dekanija Slovenske Konjice (12) – Prihova 1884, Loče 1884, Čadram (Oplotnica) 1884, Gorenje pri Zrečah 1884, Kebejlj 1884, Stranice 1885, Zreče 1890, Skomarje 1892, Sveti Jernej 1897, Špitalič 1900, Slovenske Konjice 1902, Žiče 190

Dekanija Velika Nedelja (8) – Svetinje 1894, Sveti Tomaž 1894, Kog 1899, Miklavž pri Ormožu 1901, Podgorci 1902, Velika Nedelja 1905, Središče ob Dravi*, Ormož*

Dekanija Jarenina (6) – Jakobski dol 1884, Jarenina 1898, Jurski vrh 1906, Svečina 1906, Šentilj 1908, Zgornja Kungota 1909

Dekanija Lenart v Slov. goricah (9) – Negova 1889, Trnovska vas 1891, Benedikt 1894, Sveti Jurij v Slov. goricah 1895, Lenart v Slov. goricah 1905, Zgornja Velka*, Sveta Ana v Slov. goricah*, Voličina*, Sveta Trojica v Slov. goricah*

Dekanija Ljutomer (7) – Gornja Radgona 1890, Kapelski vrh 1894, Ljutomer 1896, Križevci 1900, Cerkvenjak 1901, Mala Nedelja 1903, Sveti Jurij ob Ščavnici 1906

Dekanija Radlje ob Dravi (8) – Remšnik 1888, Brezno 1895, Ožbalt 1898, Pernice 1900, Sveti Jernej nad Muto 1913, Muta*, Radlje ob Dravi, Sopota*

Dekanija Maribor na desnem Dr. br. (5) – Puščava (pri Lovrencu na Pohorju) 1891, Ruše 1892, Limbuš 1898, Lovrenc na Pohorju 1910, Maribor Sv. Magdalena*

Dekanija Šmarje pri Jelšah (11) – Grobelno 1883, Ponikva 1893, Sveti Štefan 1893, Sladka gora 1894, Dramlje 1896, Slivnica pri Celju 1897, Šentjur pri Celju 1898, Zibika 1899, Žusem 1902, Kalobje 1905, Šmarje pri Jelšah 1909

Dekanija Slovenj Gradec (12) – Dolič (pri Slovenj Gradcu) 1897, Pameče 1897, Podgorje (pri Slovenj Gradcu) 1897, Šmartno pri Slovenj Gradcu 1897, Završe (Sv. Vid nad Valdekom) 1897, Šmiklavž 1899, Razbor 1901, Otiški vrh (Sv. Peter na Kronske gori) 1904, Št. Ilj pod Turjakom (Mislinja) 1905, Stari trg pri Slov. Gradcu 1905, Sele 1912, Slovenj Gradec*

Dekanija Nova cerkev (8) – Nova cerkev 1889, Šmartno v Rožni dolini 1892, Vitanje 1893, Vojnik 1893, Črešnjice 1895, Strmec nad Dobrno 1896, Frankolovo 1896, Dobrna 1899

Dekanija Gornji grad (11) – Gornji grad 1892, Nazarje 1893, Solčava 1895, Šmartno ob Dreti 1897, Luče 1898, Mozirje 1898, Rečica 1900, Šmihel nad Mozirjem 1902, Nova štifta 1906, Ljubno, Radmirje¹⁰

Dekanija Ptuj (10) – Juršinci 1888, Polenšak 1889, Gorišnica 1889, Vitomarci 1894, Ptuj (Sv. Peter in Pavel) 1896, Vurberk 1898, Destrnik 1899, Markovci 1901, Hajdina 1904, Ptuj (Sv. Jurij)*

¹⁰ Za župniji Ljubno in Radmirje matičnih knjig ni na razpolago po letu 1870 (Ljubno) oz. 1890 (Radmirje) in v njih ne najdemo zapisov v slovenščini.

Dekanija Rogatec (9) – Kostrivnica 1889, Stoperce 1895, Kristan vrh 1895, Sveta Ema 1898, Sveti Florjan 1898, Rogaska Slatina 1898, Sveti Rok ob Sotli 1906, Žetale 1914, Rogatec*

Dekanija Vuzenica (6) – Trbonje 1895, Ribnica na Pohorju 1902, Sveti Primož na Pohorju 1905, Sveti Anton na Pohorju 1909, Vuzenica 1914, Vuhred*

Dekanija Zavrč (5) – Cirkulane 1871, Zgornji Leskovec 1883, Videm pri Ptujju 1894, Podlehnik 1895, Zavrč 1899

Dekanija Šaleška dolina (8) – Škale 1893, Šoštanj 1894, Vinska gora 1894, Velenje 1895, Zavodnje 1896, Arnače 1907, Bele Vode 1909, Ponikva pri Žalcu 1913

Dekanija Laško (11) – Trbovlje 1891, Razbor 1896, Sedraž 1898, Dol pri Hrastniku 1898, Šentrupert nad Laškim 1900, Laško 1904, Vrh nad Laškim (Sv. Lenart nad Laškim) 1910, Šmarjeta (Rimske Toplice) 1910, Jurklošter 1917, Loka pri Zidanem mostu, Zidani most

Dekanija Videm ob Savi (13) – Koprivnica 1888, Dobova 1889, Brestanica 1891, Pišece 1893, Kapele 1894, Sevnica 1896, Zdole 1898, Videm-Krško 1900, Bizeljsko 1900, Artiče 1901, Zabukovje 1902, Brežice 1905, Sromlje 1908

Dekanija Slovenska Bistrica (12) – Tinje 1888, Makole 1890, Poljčane 1893, Studenice 1895, Spodnja Polskava 1895, Majšperk 1896, Laporje 1899, Zgornja Loznica 1900, Črešnjevce 1900, Slovenska Bistrica 1900, Šmartno na Pohorju 1908, Zgornja Polskava 1913

Na prvi pogled je razvidno, da v nobeni od dekanij ni prišlo do menjave jezika v vseh župnijah istočasno in da obstajajo dekanije, kjer v posameznih župnijah do menjave jezika sploh ni prišlo. Dekanije niso sprejemale enotne odločitve o uporabi jezika v matičnih knjigah, ampak je bil vzrok za odločitev drugačen. V nekaterih dekanijah je prihajalo do menjave jezika zaradi dogovora ali posnemanja – gre za sosednji župniji, npr. leta 1900 Dvorjane in Korena, leta 1897 Prevorje in Zagorje (Lesično) ali pa več župnij iz soseščine, npr. leta 1897 v župnijah iz okolice Slovenj Gradca. Najstarejši tak primer je iz leta 1884: župnije Prihova, Loče, Čadram (Oplotnica), Gorenje pri Zrečah in Kebelj iz dekanije Slovenske Konjice; leta 1885 se pridružijo tudi Stranice. Če je kasneje še možno pripisati (skupne) odločitve informacijam o splošni težnji po zamenjavi jezika v 90-ih letih, pa za pohorske župnije velja neformalna povezanost med župniki.

Če do menjave jezika ni prišlo, je v nekaterih dekanijah tudi razvidna določena enotnost v odločitvi, npr. dekanije Lenart v Slov. goricah, Radlje ob Dravi in Velika Nedelja. V dekaniji Lenart v Slov. goricah je bil jezik zamenjan v dveh sosednjih župnijah (Negova in Benedikt), tretja (Trnovska vas) na njej ne meji, prav tako ne Sv. Jurij v Slovenskih goricah, ki pa meji na župnijo Lenart, kjer je bila slovenščina v rabi od leta 1905. V štirih župnijah do menjave jezika ni prišlo. O ohranjanju nemščine, ki kaže na jezikovna razmerja v Slovenskih goricah, je pisal npr. Križman (1997), njegove raziskave pa bi bilo potrebno dopolniti in posodobiti.

V dekaniji Radlje ob Dravi je bilo vpisovanje v nemščini ohranjeno v župnijah, kjer je tudi sicer možno govoriti o nemško govoreči tradiciji oz. kontinuumu na področju Kozjaka (Ferlež, Lipavc Oštir 2024). Posamezni kraji v Dravski

dolini kažejo na odsotnost jezikovne politike v samih dekanijah – od zgodnje menjave na Remšniku leta 1888 si drugi kraji sledijo v razmaku po pet ali več let ali pa do menjave ni prišlo.

V župnijah, ki takrat niso sodile na območje Lavantinske škofije, so pa geografsko v istem prostoru (Kapla, Sv. Duh na Ostrem vrhu, Ojstrica, Črneče ter 13 župnij na Koroškem, ki so danes del Mariborske nadškofije), prav tako ni prišlo do zamenjave jezika, izjema sta župniji Koprivna (1904) in Prevalje (1911).

V Dravski dolini (tudi na Kozjaku in Pohorju) imamo dve različni usmeritvi, in sicer je v nekaj krajih na Kozjaku do menjave jezika prišlo zelo zgodaj, v nekaterih župnijah pa do menjave jezika ni prišlo. Župniki so bili pri jezikovnih odločitvah avtonomni, večjezična podoba krajev pa se je kazala tudi pri vpisovanju v matične knjige. Dravsko dolino tudi zgodovino pisje označuje za regijo, v kateri se je nemščina v javni rabi ohranjala in kjer so politično prevladovala nemške stranke (Cvirn 2002: 111–125). Delno slovensko jezikovno podobo imajo tudi oznanilne knjige iz 19. stoletja na jugovzhodnem Koroškem, za katere Skitek (2018: 55–63) ugotavlja, da so župniki uradovali v slovenskem in nemškem jeziku, obenem pa je bila nemščina kot prvi deželni jezik v rabi tudi v župnijah z večinskim slovensko govorečim prebivalstvom. Župniki so tudi kronike, dopise in račune pisali v nemščini. Skitek navaja ustno izročilo iz Kotelj, da je raba nemščine »bolj držala«. Pregledano arhivsko gradivo potrjuje, da se je slovenščina v Kotljah uveljavila po letu 1918, pred tem pa so bila v slovenščini pisna oznanila (vsaj že v prvi polovici 19. stoletja). Razlog je bil sporazumevalne narave – Skitek pojasnjuje, da so ta besedila župniki brali faranom, zato je bilo preprosteje brati slovensko napisano besedilo, kot pa ga sproti prevajati iz latinščine ali nemščine. Šlo je za prilagajanje dvojezičnosti, predvsem pa je bil za izbor jezika pomemben pragmatični vidik, ki je lahko bil v nasprotju s trenutno jezikovno politiko.

V dekaniji Velika Nedelja je do menjave jezika prišlo leta 1894 v sosedskih župnijah Svetinje in Sveti Tomaž, kasneje tudi na Kogu, Miklavžu pri Ormožu in v Podgorcih (1902, prav tako v sosednji župniji Gorišnica, ki pa sodi v dekanijo Ptuj). Velika Nedelja je sledila kasneje, v Središču ob Dravi in Ormožu do menjave ni prišlo. Odprto ostaja vprašanje, ali je šlo za neko skupno odločitev ali preprosto za posamezno ohranjanje tradicije. Morebitna skupna odločitev oz. jezikovna politika dekanije bi lahko bila raziskana na način, kot je predstavljen v monografiji o čitalništvu pri Mali Nedelji (Jesenšek 2022).

Želja po zamenjavi nemščine s slovenščino se je šibkeje uveljavljala v dekanijah na območju Maribora, Dravske doline, Slovenskih goric in deloma Prlekije, vendar pa se to ne da posplošiti na celotno območje severnega dela Spodnje Štajerske.

Podatki kažejo, da je geografsko gledano do zamenjave jezika najpogosteje prihajalo v dekanijah Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah in Kozje – te tri dekanije tvorijo geografsko povezano enoto, ki jo deloma dopolnjuje dekanija Rogatec. Povezanost je opazna tudi v dekanijah Celje, Braslovče in Nova cerkev,

tj. v sosedskih dekanijah, ki so bile glede rabe jezika enako usmerjene; enako velja za dekanije Videm ob Savi in Gornji Grad, Laško in Šaleška dolina.

Število župnij, kjer je prišlo do menjave jezika (ali pa ne), je v posameznih dekanijah prenizko, da bi ga lahko statistično obdelala. Ali so se menjave jezika dogajale v posameznih dekanijah v časovno krajših oz. zaključenih obdobjih ali pa časovno razpršeno? Odgovor na zastavljeno vprašanje namreč kaže na jezikovno politiko posamezne dekanije, zato sva za vsako posamezno dekanijo izračunala standardno deviacijo (σ).

Tabela 1: Standardna deviacija glede na leto menjave jezika v posameznih dekanijah

Dekanija	σ	Dekanija	σ
I. Maribor levi breg	10,27	XIII. Šmarje pri Jelšah	6,58
II. Celje	3,82	XIV. Slovenj Gradec	5,50
III. Kozje	5,36	XV. Nova cerkev	2,85
IV. Dravsko polje	4,07	XVI. Gornji Grad	4,15
V. Braslovče	7,10	XVII. Ptuj	8,76
VI. Slovenske Konjice	7,40	XVIII. Rogatec	9,19
VII. Velika Nedelja	9,28	XIX. Vuzenica	7,85
VIII. Jarenina	8,73	XX. Zavrč	10,19
IX. Lenart v Slov. Goricah	12,71	XXI. Šaleška dolina	7,59
X. Ljutomer	5,12	XXII. Laško	6,37
XI. Radlje ob Dravi	11,73	XXIII. Videm ob Savi	5,77
XII. Maribor desni breg	10,87	XXIV. Slovenska Bistrica	6,71

Podatki kažejo na zelo različno standardno deviacijo, in sicer od 2,85 do 12,71 let. V dekanijah z najvišjo standardno deviacijo v nekem delu župnij ni prišlo do menjave jezika pred letom 1919 ali pa nedosledno v letu 1918 (Maribor levi in desni breg, Radlje ob Dravi, Lenart v Slov. goricah). Dekanija Zavrč ima visoko vrednost zaradi zelo zgodnje menjave v Cirkulanah. Za dekanije z zelo nizko standardno deviacijo (Celje, Dravsko polje, Nova cerkev in Gornji Grad) ugotavlja, da je nanjo vplivala interna jezikovna politika in dogovarjanje med župniki. Odločitev o menjavi jezika je bila odvisna predvsem od odločitve posameznega zapisovalca.

Menjava jezika in razmerje mesto – podeželje

Razlaga jezikovnih razmerij na območju Spodnje Štajerske pogosto temelji na številu prebivalstva leta 1880 in 1881, ki kaže, da je bilo večinsko mestno prebivalstvo nemško, podeželsko pa slovensko (Čuček 2008: 52). V času Taaffejeve vlade je bila v štetja vnesena premalo natančna rubrika »občevalni jezik«, ki ni pokazala nacionalne strukture na jezikovno mešanih območjih, kot je bila Spodnja Štajerska. Zaradi položaja nemščine kot uradnega jezika je pri štetju marsikdo vpisal nemščino kot občevalni jezik, čeprav se je sporazumeval v

slovenščini in nemščini. Šlo je zgolj za statistični podatek, ki ni imel realne osnove – štetje po občevalnem jeziku je bilo naklonjeno privilegirani jezikovni skupini, kar so Nemci na Spodnjem Štajerskem dejansko bili.

Vrišer (1973: 74–84) za območje Spodnje Štajerske ugotavlja, da sta bila v 19. stoletju delež mestnega prebivalstva in urbanizacijska stopnja nad slovenskim poprečjem, kar je bilo v skladu z razmeroma višjo gospodarsko razvitostjo in s številčnostjo prebivalstva, ki je obsegala okrog 30,0 % vse slovenske populacije. Urbanizacijska stopnja je med letoma 1869 in 1910 narasla s 13,8 % na 18,8 %. Spodnja Štajerska po teh in drugih kazalcih izkazuje srednjeevropske razmere. Vrišer (1973) mesta na Spodnjem Štajerskem okrog leta 1900 deli na različne skupine glede na njihov položaj v urbanem omrežju in določa naslednje stopnje naselij: oblastno središče (Maribor, Ptuj, Celje), okrajno središče (Ljutomer, Slovenj Gradec, Velikovec, Brežice), okrožno središče (Lenart, Lendava,* Ormož, Slovenska Bistrica, Laško) in tržno središče (Gornja Radgona, Murska Sobota,* Prevalje,* Radlje, Središče,* Kozje, Rogatec, Rogaška Slatina, Šentjur, Šmarje, Šoštanj in Žalec).

Primerjavo Vrišerjeve klasifikacije urbanih naselij in podatkov o menjavi jezika v matičnih knjigah prikazuje tabela 2.

Tabela 2: Menjava jezika glede na stopnje urbanih naselij

Naselje	Menjava jezika	Ostane nemščina
<i>oblastno središče</i>	Ptuj, Celje	Maribor, Ptuj
<i>okrajno središče</i>	Ljutomer, Brežice	Slov. Gradec
<i>okrožno središče</i>	Laško, Lenart v Slov. gor., Slov. Bistrica	Ormož
<i>tržno središče</i>	Gornja Radgona, Kozje, Rogaška Slatina, Šentjur, Šoštanj, Žalec, Šmarje pri Jelšah	Radlje, Rogatec

Slika ni enotna in dokazuje večjezični značaj Spodnje Štajerske in Koroške. Medtem ko so v največjem mestu Maribor vse tri mestne župnije vodile svoje knjige v nemščini, je v drugem največjem mestu Celje prišlo do menjave na prelomu stoletja. Krstna knjiga za župnijo Celje se je do novembra leta 1901 vodila v nemščini, nato pa je isti župnik začel voditi knjigo dvojezično nemško in slovensko – pri večini vpisov je o izbiri jezika odločal priimek (nemški ali slovenski), le redko pa ta ni vplival na izbiro jezika. Zdi se, da je zapisovalec upošteval želje posameznikov in njihovo pravico do rabe jezika. Župniki in drugi zapisovalci so to prakso nadaljevali do leta 1917, po tem letu pa knjige niso dostopne.

V oblastnem središču Ptuj je bila zamenjava jezika odvisna od župnije. Vpisi v župniji Sv. Jurij so v nemščini, v župniji Sv. Petra in Pavla pa se leta 1896 začne vpisovati v slovenščini enotno v vseh treh knjigah.

V okrajnih in okrožnih središčih je prišlo do zamenjave jezika povsod razen v Slovenj Gradcu in Ormožu.

Zapisovanje v nemščini je bilo pogostejše v večjih naseljih, vendar pa tega ne moreva določiti kot pravilo, saj nasprotje mesto – podeželje ni kriterij

odločanja, ampak je bila menjava jezika odvisna predvsem od posameznega zapisovalca oz. župnije.

Menjava jezika in vrste matičnih knjig

V statistiki sva leto menjave jezika zapisala ne glede na vrsto matične knjige (krstna, poročna, mrliška), ker sva želela pokazati, da je župnik zamenjal jezik vpisa in je pri tem tudi vztrajal. Pojavlja pa se več vprašanj: Ali je vrsta knjig vplivala na rabo nemščine ali slovenščine? Katere jezikovne informacije vsebujejo posamezni vpisi? Kako se vpisi razlikujejo glede na vrsto matične knjige? Naslednji vpisi, ki predstavljajo točke menjave jezika, ilustrirajo raznolikost odločitev glede na vrste matičnih knjig.

Ob prvi menjavi jezika je župnik Raič (krstna knjiga, Cirkulane, 1871, obrazec v nemščini) v nemškem vpisu osebnih in geografskih imen uporabljal gajico že pred menjavo jezika, kar pa ni bilo pravilo.

Glede zapisovanja slovenskih lastnih imen je vpis odvisen tudi od pisave – če je uporabljena gotica, je vpis običajno v gotici prilagojen nemškemu pravopisu (priimek *Verlitsch*), najdemo pa tudi vpise v gotici, v katerih pa se pojavljajo priimki, zapisani v gajici (*Jarčič*). Ravno tako najdemo nemške različice imen (*Franz, Theresia*), in to ne glede na vrsto pisave. Za večino geografskih imen najdemo v nemških zapisih običajno nemške različice (*Tresternitz*, naselje v župniji Kamnica, danes Bresternica).

Ob menjavi jezika zapisovalec v slovenščini uporabi naslednje jezikovne elemente: navedba meseca, dneva in ure, poklic oz. stan očeta, kratica za navedbo materinega rojstnega imena ter poklic ali stan botrov. Med lastnimi imeni so zapisane slovenske različice geografskih in osebnih imen. Raič je uporabil slovensko obliko osebnega imena (*Marija*), sicer pa je geografska imena zapisoval z gajico v slovenskih različicah. Prepletanje gotice za celoten vpis in gajice za osebna imena (ponekod tudi geografska imena) je bilo pogosto in kaže, da je zapisovalec izvrstno obvladoval obe pisavi – gajica je že bila razširjena na Spodnjem Štajerskem in so jo zapisovalci samozavestno uporabljali za vpise v matične knjige.

Večina podatkov, ki jih je bilo potrebno vpisati v mrliške knjige, so bili v krstni in mrliški knjigi enaki (datum, ime kraja, poklic oz. stan). Knjigi se razlikujeta predvsem po navedbi bolezni in vzroka smrti – to je bil za zapisovalce izziv, saj so morali uporabiti ustrezno strokovno terminologijo v slovenščini (Ferlež, Lipavac Oštir 2023: 54).

V primerjavi s krstno in mrliško knjigo je poročna knjiga vsebovala več podatkov, zapisovalec je moral poznati terminologijo, vpisi so bili skladensko zahtevnejši. Če sta bila nevesta in ženin rojena v drugi župniji, so vpisu dodani tudi podatki o priloženih listinah. Zapisovalec je moral ob menjavi jezika uporabiti vrsto poimenovanj, npr. stan in poklic neveste in ženina ter njunih staršev, ustrezno navajanje listin in podatkov iz njih. Pri opisu neveste

in ženina je v slovenščini ohranjena skladišna struktura nemškega vpisa, kar je na splošno opaziti v vseh župnijah. Čeprav so vpisi v matične knjige stari približno 150 let, so zanimivi za analizo strokovne terminologije v slovenščini in njenega uveljavljanja v vsakdanji rabi; prav tako tudi zaradi ustrezne strategije znotrajjezikovnih prevodov (prim. Ulčnik 2023: 23).

Pregled celotnega korpusa matičnih knjig iz župnij, kjer je prišlo do menjave jezika, pokaže številčne razlike med posameznimi vrstami knjig. Nekateri župniki so menjali jezik v vseh treh knjigah naenkrat (npr. Gaj nad Mariborom, 1888), nekateri so jezik zamenjali v eni od matičnih knjig, v drugih pa šele kasneje ali pa sploh ne (npr. Galicija). Na splošno ugotavlja tri možnosti: 1) menjava jezika nem. → slov. v vseh knjigah naenkrat; 2) menjava jezika ni in vpisi ostajajo v nemščini; 3) menjava jezika nem. → slov. ločeno v matičnih knjigah, posebej v manjših župnijah in v primerih, ko se je župnik odločil, da jezik menja v novi knjigi. Pri 1) se lahko odločitev župnika v letih po menjavi jezika spremeni in nekaj let kasneje začne uporabljati slovenščino tudi v vrstah matičnih knjig, kjer je najprej ohranjal nemščino; to se je lahko zgodilo tudi s prihodom novega župnika ali iz nekih drugih, nedoločljivih razlogov. Zasledila sva tudi primere, ko v večjih župnijah matične knjige vodijo različne osebe, ki se ob različnem času oz. letih odločijo za menjavo jezika. Taki primeri kažejo, da je bilo dvojezično upovedovanje samoumevno v vsakdanjem življenju in odločitev o jeziku pogosto ni bilo osrednje vprašanje zapisovalca.

Poročna knjiga župnije Hoče je bila vodena v nemščini do 5. 10. 1902, ko je kaplan Ivan Vogrinec prvič uporabil slovenski jezik. Naslednji vpis v poročni knjigi je datiran 27. 10. 1902 in ga je zapisal kaplan Andreas Lovrec v nemščini. Kaplan Vogrinec je nadaljeval s slovenskimi vpisi in 23. 11. 1902 mu je sledil tudi kaplan Lovrec, tako da vpisov v nemščini ni več. Šlo je za stališči posameznih zapisovalcev, in sicer sta se hitro poenotila glede rabe jezika.

V župniji Sv. Bolfenka v Slov. goricah (v Trnovski vasi) se začne zapisovanje v slovenščini septembra 1891 z menjavo zapisovalca. Kaplan Anton Pintarič je dosledno uporabljal slovenščino, njegovo odločitev glede rabe jezika je januarja 1892 nadaljeval tudi župnik Jožef Šinko (Josephus Sinko), ki pa je v poročno knjigo vpisoval v nemščini do januarja 1904, ko novi župnik Jožef Ilešič začne z zapisovanjem v slovenščini. Primer kaže, s kakšno lahkoto so posamezni zapisovalci prehajali z rabe enega na drugi jezik.

V župniji Žalec je bila krstna knjiga vodena v nemščini do 22. 6. 1893, ko je novi župnik Matija Koren začel zapisovati v slovenščini, čeprav je v mrliško knjigo vpisoval v nemščini do maja 1899 – takrat je Josef Ilešič začel zapisovati v slovenščini.

Primeri kažejo, da je bila raba jezika odvisna od posameznega zapisovalca. V Brestanici je npr. prišlo do menjave jezika v krstni knjigi leta 1891, v poročni knjigi pa 1896 (odločitev različnih zapisovalcev). Časovne razlike so lahko bile velike, npr. v župniji Dobova je slovenščina nadomestila nemščino v krstni knjigi leta 1889, v mrliški knjigi pa šele leta 1900.

Jakob Lempl je v mrliško knjigo župnije Olimje začel zapisovati slovensko leta 1887, v krstni knjigi pa je prvič uporabil slovenščino leta 1893 – zapisovalec je izbiro jezika določal glede na posamezne matične knjige.

Menjava jezika ni pomenila tudi dokončne uveljavitve slovenščine. V župniji Ruše se je slovenščina začela uveljavljati leta 1892, ko sta župnik Mathias Wurzer in kaplan Franc Cerjak poskušala zapisovati poklice in stan v obeh jezikih, npr. *Bauer – kmet, Holzer – dervar, Fabriksarbeiter – delavec na fabriki*; pri tem nista bila dosledna, saj npr. za poklice oz. stanove *Sagmeister, Meier, Keuschlersweib, Grundbeseitzerin* nista zabeležila slovenskih ustreznic. Prilagojeno obema jezikoma sta zapisovala tudi nekatere priimke (*Zakršnik, Sakerschnik*). Dvojezičnost se je obdržala do leta 1905, ko je kaplan Anton Pinterič začel zapisovati samo v slovenščini.

Menjava jezika in posamezni zapisovalci

Za posamezne dekanije navajava podatke o povezanosti menjave jezika in zapisovalca le za tiste župnije, v katerih je prišlo do menjave jezika.

Tabela 3: Menjava jezika in zapisovalca

Dekanija	Menjava zapisovalca		Dekanija	Menjava zapisovalca	
	da	ne		da	ne
Maribor (L)	2	6	Ljutomer	2	5
Celje	3	5	Radlje	2	3
Kozje	2	10	Maribor (D)	1	3
Dravsko polje	5	2	Šmarje	4	7
Braslovče	3	5	Slov. Grad.	7	4
Slov. Konjice	4	8	Nova cerkev	4	4
Velika Nedelja	2	4	Gornji Grad	3	6
Jarenina	2	4	Ptuj	4	5
Lenart v Slov. gor.	2	3	Vuzenica	3	2
Zavrč	0	5	Šaleška dol.	3	5
Videm-Krško	7	6	Slov. Bistr.	3	9
Rogatec	2	6	Laško	3	6

V Lavantinski škofiji je prišlo do menjave jezika neposredno z menjavo župnika v 73 (36,3 %) župnijah, v 128 (63,7 %) župnijah pa se je za menjavo jezika odločil isti župnik. Po podatkih torej prevladuje zamenjava nemščine s slovenščino, ker se je tako odločil zapisovalec (župnik, kaplan). Šlo je za spremembo jezikovnega koda posameznega zapisovalca, kar kaže na njegove razvite jezikovne spretnosti v obeh jezikih in potrjuje njegovo dvojezičnost.

Menjava nemščine s slovenščino se v župniji Cirkulane pojavi deset let pred ostalimi župnijami Lavantinske škofije (1871); zanj se je odločil župnik Božidar Raič, znan narodni prebuditelj, politik, publicist in jezikoslovec (SBL 1960).

Navdušil se je za ilirizem in zagovarjal stališče, da je za preprosto ljudstvo potrebno pisati v narodnem jeziku. Pri rabi slovenščine v matičnih knjigah se je skliceval na 19. člen *Državnega zakonika o temeljnih pravicah državljanov* (1867), ki je zagotavljal, da so vsi narodi v monarhiji enakopravni in ima vsak pravico do varovanja in negovanja svoje narodnosti in jezika. Država je uradno priznala enakopravnost jezikov v šoli, uradih in javnem življenju. V deželah, v katerih prebiva več narodov, naj bodo javni učni zavodi urejeni tako, da bo vsak narod dobival potrebna sredstva za izobraževanje v svojem jeziku, ne da bi se mu bilo treba učiti drugega deželnega jezika. (Cvirn 2012: 89–90, Kocutar 2022: 178) Raič je začel slovenščino uporabljati v vpisih krstne knjige za Cirkulane leta 1871, vendar pa je odločitev decembra 1873 moral spremeniti, ker mu je bilo naročeno, naj uporablja nemščino.

Odločitev za rabo slovenščine v matičnih knjigah se je v župnijah Lavantinske škofije nadaljevala šele dvanajst let kasneje (1883) v krajih Grobelno in Zgornji Leskovec. V župniji Grobelno se je župnik Jožef Ulaga¹¹ odločil, da bo v novi knjigi rojstev (krstna knjiga) zapisoval v slovenščini, kar je počel vse do smrti leta 1892. V župniji Zgornji Leskovec je vpise v slovenščini uvedel Andrej Vodušek (kjer je bil župnik med letoma 1880 do 1892), viri pa poročajo predvsem o njegovem delu v Vojniku, kamor se je vrnil 1892; bil je »zaveden Slovenec, ki se je v kraju odlikoval v boju za narodnostne pravice in slovenski jezik« (Zdovc 2020). Voduškov vpisi se v matičnih knjigah Vojnika pojavijo v letu 1892, vendar takrat še v nemščini, leta 1893 pa začne zapisovati v slovenščini, prav tako tudi kaplan Martin Gaberc, kar kaže na skupno odločitev sodelavcev.

Leta 1884 je prišlo do več menjav nemščine s slovenščino v petih župnijah dekanije Slovenske Konjice (Kebelj, Čadram (Oplotnica), Gorenje pri Zrečah, Loče in Prihova) ter v Jakobskem dolu v Slovenskih goricah. Šlo je za skupno odločitev in posnemanje. V župniji Kebelj je v času 1884 služboval kurat Valentin Tamše. Gričnik (2013: 117, 125) navaja, da je začel matične knjige pisati v slovenščini leta 1884. Ko je leta 1890 prevzel župnijo Prihova, so se njene knjige že vodile v slovenščini. Nemščino je namreč s slovenščino zamenjal Janez Modic, ki je župnijo Prihova vodil že leta 1881 (KMD 1881: 58). V župniji Čadram (Oplotnica) se je župnik Jurij Bezenšek leta 1883 podpisal kot Georg Bezenšek, naslednje leto pa že uporablja ime Jurij. Župnik Bezenšek je bil »najradikalnejši Slovenec med vsemi izobraženci konjiškega okraja« (Šustar 2020: 11); zaradi slovenske in katoliške usmeritve je imel težave že v celjski gimnaziji, ko je leta 1860 ob zaključku šole kot abiturient Juri Vezenšek govoril »krepko in moško v domačem jeziku«, leta 1886 pa je kot duhovnik mladoporočencema v Čadramu priporočal, naj svoje otroke vzgajata v slovenskem duhu.

V župniji sv. Kunigunde na Pohorju oz. Gorenju pri Zrečah je za zamenjavo jezika poskrbel župnik Anton Slatinšek, ki je bil vsestransko aktiven pisec (Gričnik 2021: 14).

---

¹¹ Ulaga je bil narodno zaveden zbiralec narodopisnega gradiva in nabožni pisatelj.

O Valentinu Stiplovšku, ki je poskrbel za menjavo jezika leta 1884 v Ločah, nisva našla podatkov o njegovi aktivnosti na področju jezikovne politike; enako tudi ne za župnika Radoslava Marzidovška, ki je začel slovenščino uporabljati leta 1884 v Jakobskem dolu v Slovenskih goricah, in Franca Verliča v župniji Stranice (dekanija Slovenske Konjice); župnik Jakob Lempel je v Olimju začel v slovenščini zapisovati leta 1887.

Josip Sattler je leta 1888 poskrbel za rabo slovenščine na Gaju nad Mariiborom; bil je župnik in znan priložnostni pisatelj in prevajalec (SBL 1960a). Zapisal je, da so ljudje »kakor drugod po Slovenskem tudi tukaj grdo ponemčili ali izpakedrali krajevna imena« (Sattler 1890: 4). Ostro je nasprotoval nemščini in se je zavzemal za slovenski jezik: »Kar sem zgorej omenil o izpačenji krajevnih imen, velja tudi o rodbinskih. Na primer staro, znamerljivo ime Brdovnik so pisali in še pišejo: Werdounigg, Merdounigg. Takšne pošasti mora iztrebiti šola.« (Sattler 1890: 4) Glede na župnikova stališča je uporaba slovenščine v matičnih knjigah pričakovana.

Jurij Žmavc je leta 1888 poskrbel za rabo slovenščine na Remšniku; bil je župnik in borec za uveljavljanje slovenskega jezika (Maček 2021: 60). Spodbudil in posvetil je gradnjo cerkve sv. Pankracija nad Remšnikom, ki je doživela posebno usodo v 20. stoletju, njena zgodba pa simbolizira medkulturne in medjezikovne odnose na današnji meji (Kramberger 1971: 163–167, Stelzk 2010: 60–92). Uporaba slovenščine je torej tudi v tej župniji pričakovana.

Borec za slovenščino je bil tudi župnik Matija Koren, ki je v Selnici ob Dravi leta 1888 poskrbel za zapisovanje v slovenskem jeziku; tudi kroniko župnije je pisal v slovenščini (Pangerl 1993: 97).

V Prlekiji je v 80-ih letih prišlo do menjave jezika le v župniji Juršinci, za kar je poskrbel župnik in narodni buditelj Jakob Meško, ki je bil vsestransko aktiven pisec in politik (SBL 1933). Davorin Trstenjak ga je označil kot »najmočnejši steber slovenstva v Štajerski Panonii poleg rajnega Raiča« (SBL 1933). Predstavil ga je kot »narodnega duhovnika, v katerem so se križale liberalno katoliška miselnost in ideje l. 1848 s Slomšekovimi narodno-vzgojnimi načeli ter poilirskim vseslovanskim razpoloženjem starejše vzhodnoštajerske duhovniške generacije« (SBL 1933). Uporaba slovenščine v matičnih knjigah torej ne preseneča.

Nisva zasledila natančnih podatkov o nazorih in delovanju župnika Janeza Prešerna, ki je poskrbel za menjavo nemščine s slovenščino v matičnih knjigah Koprivnice blizu Krškega. Podatek, da je bil leta 1882 kaplan v Sevnici (KDM 1882: 48), kjer je do menjave jezika prišlo leta 1896, pove, da je svojo odločitev sprejel po sevniškem obdobju. Prav tako nisva našla podatkov o župniku Janezu Lenartu, ki je dosledno menjal jezik vpisov v župniji Tinje na Pohorju.

V župniji Negova je postopoma poskrbel za menjavo jezika Alojsius Šijanec. V mrliški knjigi je zapisoval bolezni v slovenščini, poklice pa v nemščini. Župnik Anton Pučko je na Polenšaku v matičnih knjigah začel pisati v slovenščini (drugih podatkov o njem nisva zasledila); jezik v matičnih knjigah so

zamenjali tudi župniki Jakob Trstenjak (Gorišnica oz. Sv. Marjeta niže Ptuja), Jožef Kolarič (Šmartno ob Paki) in Johann Baptist Humek (Dobova), a tudi o njih nisva našla drugih podatkov.

V Novi cerkvi je za zamenjavo poskrbel Lavoslav Gregorec, politik in pisec, ki je odločno zastopal slovenske narodnostne zahteve (SBL 1926); škof Stepišnik mu ni bil naklonjen – vzel mu je profesuro v Mariboru in ga je leta 1885 poslal v župnijo Nova cerkev, kjer je bil tudi denarno kaznovan in zaprt.

Župniki, ki so med letoma 1871 in 1889 poskrbeli, da se je v matičnih knjigah Lavantinske škofije začela uveljavljati slovenščina, so se zapisali v zgodovino z odločnim zastopanjem slovenskega jezika; bili so tudi priznani intelektualci, pisci in nekateri tudi politiki. Slovenski vpisi v matičnih knjigah so dokaz njihovega slovenstva in prizadevanj za uveljavitev slovenskega jezika.

Zaključek

Ustava iz leta 1867 je uzakonila pravice do ohranjanja in negovanja nacionalnih jezikov, vendar pa je bilo v večjezičnih pokrajinah Lavantinske škofije težko uresničevati ustavne pravice. Jezikovno vprašanje se je reševalo nesistematično in neenakomerno, predvsem pa (pre)počasi in v okoliščinah nacionalnih trenj – to se kaže tudi v jezikovni podobi matičnih knjig. Tiskani dvojezični nemško-slovenski obrazci treh vrst matičnih knjig so predstavljali osnovo za odločitev o izbiri jezika.

Župniki so v vseh 212 župnijah Lavantinske škofije zamenjali oz. zamenjevali nemščino kot jezik vpisa v matične knjige s slovenščino (92,4 %). Zamenjave niso potekale enakomerno, ampak so po skromnih začetkih v 70-ih in 80-ih letih najštevilčneje v 90-ih letih 19. stoletja in v prvih letih 20. stoletja. Večinoma je prišlo do menjave jezikov, ker so se tako odločili župniki, ki so vodil matične knjige (63,7 %), v nekoliko več kot tretjini župnij (36,3 %) pa je prišlo do menjave jezika, ker je vodenje knjig prevzel novi župnik, ki je menil, da je nemščino potrebno zamenjati s slovenščino. Ob menjavi jezika je prihajalo do neenakomerne menjave glede na posamezne vrste matičnih knjig, kar je bilo deloma odvisno od želje, da ima celotna matična knjiga enoten jezik. Župniki so se različno odločali – nekateri so jezik vpisa menjali v nekem časovnem trenutku ne glede na stran v knjigi, drugi pa so počakali, da se je posamezna knjiga izpolnila do zadnje strani, ali pa so slovenski jezik uvedli z novim koledarskim letom.

Želja, da bi se jezik uporabljal po prebivalcu in njegovi nacionalni pripadnosti, ni bila najboljša možnost. Odprto je namreč ostalo vprašanje jezika v mešanih zakonih, prav tako pa priimek še ni pravi pokazatelj nacionalne pripadnosti njegovega nosilca. Redko in nedosledno pa sta se v vpisih pojavljala dva jezika.

V 7,5 % župnij je nemščina ohranjena do leta 1918 oz. 1919, in to velja za Maribor, posamezne župnije v Slovenskih goricah, Prlekiji, Halozah, v Dravski

dolini in na Koroškem, kar se deloma prekriva s položajem nemščine v mestih, deloma pa z jezikovno tradicijo v obmejnem pasu (meja, ki jo poznamo danes).

Pregled menjave jezika po posameznih dekanijah je pokazal podobo jezikovne politike v posameznih dekanijah, ki pa jih je brez raziskav drugega pisnega gradiva iz dekanij težko razlikovati od sosedskih in drugih navez med župniki. Geografsko povezanost kot vzrok za menjavo jezika kažejo dekanije Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah in Kozjega, dekanije Celje, Braslovče in Nova cerkev ter dekanije Videm ob Savi in Gornji Grad, Laško in Šaleška dolina.

Ohranjanje zapisovanja v nemščini je sicer pogostejše v večjih naseljih, vendar pa se to ne da posplošiti v pravilo, zato delitev mesto – podeželje ni bil kriterij odločitve.

Posamezni župniki so bili s svojimi stališči in svojo jezikovno politiko najpomembnejši odločevalci menjave jezika. S sprejemanjem vodenja knjig so ob uradniški vlogi sprejeli tudi odgovornost za točnost podatkov in za različne jezikovne odločitve (menjava jezika, raba obeh ali postopna zamenjava). Bili so predstavniki slovenske inteligence, ki je soustvarjala jezikovno politiko na področju šolstva v dednih deželah Štajerska in Koroška. Pisno in ustno so se odlično sporazumevali v slovenščini ali nemščini (in tudi v drugih jezikih), zato jim jezikovno preklapljanje ni povzročalo težav, ampak jim je omogočalo, da so se sami odločali o rabi jezika v matičnih knjigah. Ta je namreč lahko v kontekstu jezikovnega preklapljanja kot nekaj vsakodnevno samoumevnega izgubljala svojo relevantnost. Odločilno vlogo pri tem je imela nacionalna pripadnost in angažiranost župnikov, ki so se že v 70-ih in 80-ih letih odločali za menjavo jezika. Župniki so bili narodni buditelji ali vsaj njihovi zagovorniki.

Glede na jezikovno politiko in jezikovne razmere tedanjega časa prepoznavava vzporednice med uveljavljanjem slovenščine v matičnih knjigah in uveljavljanjem slovenščine kot učnega jezika v šolstvu. Slovenščina v šoli je bila še zahtevnejši izziv, saj je bilo potrebno pripraviti učbenike in nagovoriti starše, da so razumeli, zakaj mora pouk na slovenskih tleh potekati v slovenskem jeziku.

Vodenje matičnih knjig v slovenščini je bil velik izziv tudi zaradi terminologije, ki se je počasi uveljavljala npr. v pravu, medicini ali gospodarstvu. Vpetost v večjezično okolje je bila na področju vodenja matičnih knjig in šolstva pomembno strokovno vprašanje, ki ga je bilo potrebno rešiti tudi na osebni ravni.

LITERATURA

Janez CVIRN, 2002: Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark. Zwischen Kooperation und Konfrontation. *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum*. Ur. Harald Heppner. München: Oldenbourg. 111–125.

Janez CVIRN, 2012: Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Avstriji (1848–1867). *Zgodovina v šoli* 21/1, 78–92.

Filip ČUČEK, 2008: *Uspehi spodnještajerskih Slovencev v Taaffejevi dobi. Gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade (1879–1893)*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje.

Jerneja FERLEŽ, Alja LIPAVIC OŠTIR, 2023: Vzroki za smrt in načini prebivanja med Kozjakom, Pohorjem in Halozami konec 19. stoletja. *Studia Historica Slovenica* 23/1, 47–104.

Jerneja FERLEŽ, Alja LIPAVIC OŠTIR, 2024 (v tisku): Alltag der Bewohner auf dem Poßbruck/Kozjak Gebirge im Kontext der neuen Grenze nach dem Ersten Weltkrieg. *Studia Historica Slovenica*.

Aleš GABRIČ, 2009: *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Anton GRIČNIK, 1991: *Sonca mi daj. Razširjena kronika župnije sv. Marjete na Keblju. 1891–1991*. Na Keblju: Župnijski urad sv. Marjete.

Anton GRIČNIK, 2021: *Grozna žalostinka*. Ljubljana: Samozaložba.

Marko JESENŠEK, 2013: Slovenski knjižni jezik med središčem in obrobjem – normativnost in/ali partikularizem. *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora, 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 31–40.

Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. (Zora, 129). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Marko JESENŠEK, 2022: Malonedeljsko čitalništvo in slovenski jezik. *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*. (Zora, 146). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 7–39.

Marko JESENŠEK, 2023: Rokopis učitelja Bertalana Koczuvana iz leta 1879/80 Domočina, ország (držáva), pravice i dúnosti purgarov. 1879/80. Koczuván Bertalan, učitelj. *Slavia Centralis* 16/2, 36–65.

Stane KOCUTAR, 2022: Slovensko časopisje o narodno povezovalnih procesih na štajerskem vzhodu po sprejetju nove avstrijske ustave leta 1867. *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*. (Zora, 146). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 177–185.

KMD, 1881 = *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1881*. Celovec: Družba sv. Mohora v Celovcu. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-VYFWGAWD> (24. 9. 2024).

KDM, 1882 = *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1882*. Celovec: Družba sv. Mohora v Celovcu. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-ZDBMECDV/7bc750c5-a781-4abb-8c04-0e6eee03c4b5/PDF> (24. 9. 2024).

Robert Erich KRAMBERGER, 1971: St. Pongratzen – Schicksal einer Grenzkirche. *Blätter für Heimatkunde* 45, 163–167.

Mirko KRIŽMAN, 1997: *Jezikovna razmerja. Jezik pragmatike in estetike v obmejnih predelih ob Muri*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Jure MAČEK, 2021: Januš Golec. *Osebnosti slovenskega novinarstva*. Ur. Mateja Ratej. Ljubljana: ZRC SAZU. 57–74.

Martina OROŽEN, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Martina OROŽEN, 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Od sistema k besedilu*. (Zora, 74). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Karla PACEK, 2014: *Ko spregovorijo matične knjige. Družbena zgodovina mesta Krško med letoma 1850 in 1918 v luči matičnih knjig*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Viljem PANGERL, 1993: Župnija Selnica v mariborski škofiji. *Selnica ob Dravi. Zbornik ob 900-letnici kraja*. Ur. Bernard Rajh idr. Selnica ob Dravi: Krajevna skupnost. 92–112.

PdBL, 1896 = *Personalstand des Bisthumes Lavant in Steiermark. Im Jahre 1896*. Marburg: Ordinariatskanzlei. Šematizem Lavantinske škofije. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-O4NDYTLB/?euapi=1&query=%27keywords%3d%27%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25> (24. 9. 2024).

Irena ROŽMAN, 2011: Analiza verodostojnosti zapisov v matičnih knjigah. Metodološki vidiki. *Acta Histriae* 19/4, 734–756.

Alois RUHRI, 1997: Die pfarrlichen Altmatriken in der Steiermark. *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs* 47, 107–138.

SBL 1926 = Avgust Pirjevec: Gregorec, Lavoslav (1839–1924). *Slovenski biografski leksikon*. 2. zv. Erberg – Hinterlechner. Ur. Izidor Cankar idr. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi214747/#slovenski-biografski-leksikon> (24. 9. 2024).

SBL 1933 = Anton Slodnjak: Meško, Jakob (1824–1900). *Slovenski biografski leksikon*. 5. zv. Maas – Mrkun. Ur. Franc Ksaver Lukman idr. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi363177/#slovenski-biografski-leksikon> (24. 9. 2024).

SBL 1960 = Jože Ftičar: Raič, Božidar (1827–1886). *Slovenski biografski leksikon*. 9. zv. Raab – Schmid. Ur. Alfonz Gspan idr. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi480586/#slovenski-biografski-leksikon> (24. 9. 2024).

SBL 1960a = Franc Lukman Ksaver: Sattler, Jožef (1845–1920). *Slovenski biografski leksikon*. 9. zv. Raab – Schmid. Ur. Alfonz Gspan idr. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi537520/#slovenski-biografski-leksikon> (24. 9. 2024).

SBL 1982 = Jakob Richter: Ulaga, Jožef st. (1815–1892). *Slovenski biografski leksikon*. 13. zv. Trubar – Vodaine. Ur. Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petre. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi743849/#slovenski-biografski-leksikon> (24. 9. 2024).

Josef SATTLER, 1890: *Slike Sv. Križa nad Mariborom, razložene v osemnajstih govorih*. Sveti Križ nad Mariborom: Župnijski urad.

Vinko SKITEK, 2018: Oznanične knjige župnij v 19. stoletju na območju jugovzhodne Koroške. *Starejši mediji slovenske književnosti: Rokopisi in tiski*. (Obdobja, 37). Ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. 55–63.

Andrea STELZL, 2010: *Eine Kirche an der Grenze. Die Grenzregion Steiermark – Slowenien in Hinblick auf die Wiederaufnahme von Kontakten und auf grenzüberschreitende Zusammenarbeit am Beispiel von Sv. Pankracij (St. Pongratzen)*. Diplomarbeit. Graz: Karl-Franzens-Universität Graz; Institut für Geschichte Begutachter.

Katja STURM-SCHNABL, 1991: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven. = Korespondenca Frana Miklošiča z južnimi Slovani*. Maribor: Obzorja.

Branko ŠUŠTAR, 2020: Za slovenstvo zavzet župnik Juri Bezenšek. *Tednik Panorama* (22. 10. 2020), 11.

Jože TOPORIŠIČ, 1981: Slowenisch-deutsche Sprachkontakte. *Kulturelle und sprachliche Minderheiten in Europa*. Ur. Per Sture Ureland. Berlin: de Gruyter. 69–79.

Natalija ULČNIK, 2023: Znotrajjezikovno prevajanje in njegove uresničitve na primeru slovenščine. *Slavia Centralis* 16/2, 17–35.

Ema UMEK, 1972: *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije: 3. zvezek*. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije.

Igor VRIŠER, 1973: Mesta in centralna naselja v Severovzhodni Sloveniji. *Geografski simpozij o Severovzhodni Sloveniji*. Ur. Vladimir Bračič. Maribor: Univerza v Mariboru. 74–84.

Marko ZDOVC, 2020: Vodusek, Andrej (1850–1911). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/vodusek-andrej/> (24. 9. 2024).

CIVIL REGISTERS AT THE TURN OF THE 20TH CENTURY AS A MIRROR OF LANGUAGE POLICY BETWEEN THE MURA AND THE SAVA RIVER

The 1867 constitution provided for the right to preserve and nurture national languages, but in the multilingual German-Slovenian context of the Lavantine diocese, the realisation of these rights was uneven, slow and fraught with national tensions. An analysis of the language changes in the civil registers between 1870 and 1919 shows that in all 212 parishes of the Lavantine diocese, parish priests replaced German as the language of entry in the civil registers with Slovene (92.4%). These changes, after their beginnings in the 1870s and 1880s, were most prominent in the 1890s and the first years of the 20th century. In 63.7% of cases, the same parish priest decided to change the language, and in 36.3% of cases the change of language was due to a new parish priest taking over the registers. We also observe different strategies for language changes: uneven changes in each type of register, attempts to differentiate the language according to the inhabitant and his/her nationality, and the parallel use of both languages in each entry. In 7.5% of parishes, German was preserved until 1918/1919 (Maribor, some parishes in Slovenske gorice, Prlekija, Haloze, Drava Valley and Carinthia), which partly overlaps with the position of German in the cities, and partly with the linguistic continuum along the present-day border. An overview of the language change in individual deaneries shows certain trends in the language policy in the deaneries and a geographical coherence in the language change between some of them (Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah and Kozje, Celje, Braslovče and Nova cerkev). Although the maintenance of the German language is more common in larger settlements, the dichotomy of urban vs. rural cannot be recognised as a criterion for the decision. To summarize, the individual parish priest,

with his views and his language policy, is the most important element in the decision on language change. As educated people, the language policy in Styria and Carinthia meant that parish priests had extremely highly developed language skills in Slovene and German, which not only enabled them to switch languages, but also played a role in the decision of language use. In fact, in the context of everyday language switching, the language change could lose its relevance. The element of national commitment therefore played a decisive role, as is shown by the number of individual parish priests who decided to change the language in registers as early as in the 1970s and 1980s. Given the linguistic situation at the time, parallels can be observed between the establishment of Slovene in the civil registers and the establishment of Slovene as the language of instruction in education. The keeping of registers was also a challenge in terms of different terminologies, e.g. legal, medical, economic. These challenges and the multilingual environment thus posed professional and personal challenges both in the field of civil registers and in the field of education.
